

УДК 378:658.8

ДО РОЗРАХУНКУ СПРИЙНЯТНОЇ ДЛЯ СПОЖИВАЧІВ
ВАРТОСТІ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ*Афтаназів І.С.*

Запропонована нова методика розрахунку вартості навчання студентів у ВНЗ. В її основу покладено купівельну спроможність мешканців регіону, для обслуговування котрих власне і сформовано той чи інший навчальний заклад. Розрахункові математичні залежності наведено вперше

Ключові слова: вища школа, навчальний процес, вартість, освітня послуга, купівельна спроможність.

Питанням формування ціни на освітні послуги та політиці ціноутворення в сфері освіти приурочена значна кількість праць науковців та дослідників. Однак, очевидно в силу багатоплановості взаємовпливів на політику ціноутворення великої кількості соціальних та економічних чинників, досконалих науково-обґрунтованих методик визначення оптимальних обсягів оплати тих чи інших освітніх послуг поки що не сформовано. До того ж, становленню цінової політики освітньої сфери в Україні просто постає на заваді брак досвіду молодій державі як в управлінні її економікою загалом, так і в галузі освіти зокрема. Це і не дивно, бо в питаннях ціноутворення на освітні послуги не було і не має одностайності і в розвинутих країнах світу із столітніми досвідами ринкового фінансування освіти.

Найрозповсюдженішою серед світових держав із розвинутою сферою соціального захисту населення є політика так званої «цінової дискримінації», яка передбачає продаж товару або послуг даної якості і при даних витратах за різними цінами різним покупцям. Типовим прикладом цього є система вищої освіти США, де при обов'язковій загальноприйнятій оплаті за навчання функціонує ціла низка різноманітних знижок та стипендій для тих, хто неспроможний вносити звичну плату. Іншим прикладом фінансування освіти є Німеччина, де навчання повністю фінансувалось державою. Однак, навіть для бюджету такої високорозвинутої держави через стрімке нарощування кількості студентів та видатків на провадження навчального процесу це виявилось не під силу і з травня 2006 року уряд держави оголосив про запровадження обов'язкової плати громадянами за надання освітніх послуг державними закладами освіти.

В загальному відповідно до завдань освіти у світовій практиці розрізняють три типи ціноутворення:

- ціноутворення, орієнтоване на витрати, яке зводиться до того, що ціну визначають за принципом «витрати плюс дохід». Тут витрати на навчання зумовлюються здебільшого залежно від статусу і популярності професорсько-викладацького складу і вони не залежать від кількості студентів;
- ціноутворення, орієнтоване на попит, яке передбачає диференційовані залежно від престижності ціни на різні навчальні програми та рівні освіти;
- ціноутворення, орієнтоване на конкуренцію, яке передбачає, що ціна встановлюється не стільки з урахуванням витрат закладу освіти та попиту споживачів, а головним чином, орієнтуючись на конкурентоспроможність.

В реаліях навчальні заклади при встановленні цін намагаються враховувати всі три означені принципи. Як наслідок, ціна на освітні послуги формується під впливом активності конкурентів, величини і динаміки платоспроможного попиту. При цьому, як відзначає професор Оболенська Т.Є., котра найбільш ґрунтовно дослідила механізми ціноутворення у сфері освітніх послуг: «... стрижневим компонентом цінової політики навчального закладу є не сама ціна продажу освітніх послуг, а співвідношення між величинами прогнозованого ефекту і необхідних додаткових витрат споживачів на використання, споживання послуг, включаючи і процеси їхнього засвоєння» [1]. Механізм ціноутворення при цьому включає дві компоненти — собівартість і ціноутворення: спочатку калькуюються реальні витрати на забезпечення освітніх

послуг, потім визначається ціна, яку повинен сплатити споживач. В наслідок цього, ринковий підхід до ціноутворення на освітні послуги зменшує актуальність розрахунку ціни, виходячи із собівартості послуг. Визначальними чинниками ціноутворення постають перспективні вигоди та ефект для споживачів від результатів навчання.

За сучасного стану обмеженого фінансування державою вищої освіти навчальні заклади всіх форм власності вимушені для виживання запроваджувати в себе комерційне надання освітніх послуг. Платні форми освіти, підготівельні курси і центри перекваліфікації та надання другої вищої освіти на даний час постають невід'ємною складовою формування бюджетів освітніх закладів. І зумовлено це тим, що навіть для державних ВНЗ частка бюджетного фінансування за підготовку кадрів на державне замовлення зрідка сягає бодай половини від загальних потреб, в кращому випадку перекриваючи лише видатки на заробітну плату викладацького та допоміжного персоналів. Що вже тут вести мову за приватні чи комунальні, або як їх інколи називають муніципально-приватні, заклади освіти, де бюджетне фінансування не те що мізерне, а у переважній більшості взагалі відсутнє.

Таким чином, як відзначає Начальник управління гуманітарного розвитку Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України Ю.Вітренко: «... ринкові засади, на які так болісно переходить економіка країни, вимагають розглядати діяльність закладів освіти як виробників і продавців освітніх послуг, що формують відповідну пропозицію їх, а потенційні споживачі цих послуг (батьки дітей, учні, студенти, слухачі, аспіранти, докторанти, органи державної влади і місцевого самоврядування та ін.) формують відповідний попит на них, при цьому основним регулятором між обсягами пропозицій та попиту має бути ціна (в нашому випадку — вартість підготовки одного фахівця з вищою освітою) за надані освітні послуги» [2].

Згідно запровадженим в країні нормативам та діючому «Закону про вищу освіту» вартість різноманітних освітніх послуг, що надаються вищими навчальними закладами, встановлюють безпосередньо адміністрація чи власники того чи іншого закладу освіти. Зрідка при цьому опираються на власні калькуляції видатків освітнього закладу на провадження навчального процесу. У переважній ж більшості орієнтуються на вартість навчання у сусідніх співрозмірних за рангом та конкурентоспроможністю закладах освіти, щорічно потроху підвищуючи її, мотивуючи це інфляційними процесами. Ну і, без сумніву, визначальним при цьому постає престижність як самого напряму підготовки, так і наданого нею класифікаційного рівня.

В результаті, чи не у кожному ВНЗ, де культивується комерційна освіта (а на сьогоднішній день це практично всі без винятку, включно із державними вищими закладами освіти!), спостерігаються дивні явища в політиці ціноутворення. Так, рік навчання на кваліфікаційному рівні «бакалавр» на економічних напрямках підготовки оцінюється в $4 \div 4,5$ тисяч гривень, а на механічних, де через потребу використання енергомісткого лабораторного устаткування (металообробних верстатів, енергосилових установок та підіймально-транспортних механізмів, муфельних печей тощо) видатки на провадження навчального процесу в $2 \div 2,5$ рази вищі, лише $3 \div 3,2$ тисяч гривень. І це при тому, що кількість викладацького складу та допоміжного персоналу, а отже і видатки на їх заробітну плату тут співрозмірні. Як і співрозмірними є нормативні видатки на матеріально-технічне та навчально-методичне забезпечення навчального процесу.

Ще парадоксальнішою видається ситуація із призначенням вартості навчання на кваліфікаційному рівні «магістр», яка для студентів денної форми навчання економічних спеціальностей тут стрімко зросла до $7 \div 7,5$ тисяч гривень. І то при тому, що це той самий за тривалістю рік навчання, ті ж аудиторії і комп'ютерні класи, переважно ті ж таки викладачі.

Ці цифрові дані, як затверджені на 2006/2007 навчальний рік, приведено із офіційних матеріалів щодо вартості навчання в державних (!) закладах освіти III–IV рівнів акредитації, наведених урядовою газетою, «Вища освіта» від 10?20 травня 2006 року. Саме таки-

ми вони і є для провідного в Західній Україні навчального закладу Національного університету «Львівська політехніка».

Не менш контрастною постає різниця у вартості навчання студентів і в провідних так званих міжвідомчих закладах освіти. Так, ще у 2002 році середня вартість навчання одного студента за напрямом підготовки «Економіка і підприємництво» на умовах державного замовлення за освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр» та «спеціаліст» у вищих навчальних закладах, підпорядкованих МОН України, становила відповідно біля 2 та 3 тис. гривень, Міністерству аграрної політики України — 1,8 тис. та 3 тис. грн., у Київському Національному університеті імені Тараса Шевченка — 4,3 тис. та 5 тис. грн., у Національному університеті «Києво-Могилянська академія» — 2,9 тис. гривень. Станом на 2006/2007 навчальний рік ціна навчання в цих закладах освіти пропорційно зросла в два-три рази, та так і не зрівнялась поміж собою.

Зрозуміло, що ціновою політикою тут керує виключно ринок попиту на освітні послуги. Без сумніву, формування ринкових цін в умовах ринкових відносин — основа розвитку сучасної економіки. Однак, по-перше, держава повинна б бодай у своїх державних закладах освіти силами Антимонопольного комітету хоча б намагатись впливати на цінову політику у сфері освіти! Адже тут вже йдеться певною мірою і про порушення конституційних прав малозабезпечених верств громадян у набутті освіти.

Однак, освіта і набуття фаху та кваліфікації молодою людиною — це необхідні передумови її подальшого становлення в суспільстві, розвитку і вдосконалення, що і є визначальним при прийнятті нею чи членами її родини рішень як щодо потреби в освіті, так і готовності на значні пов'язані із навчальним процесом видатки. На це ж і нашаровується проблема вибору того чи іншого навчального закладу, яка не стільки обумовлюється рівнем знань і бажань молодої людини — абітурієнта, як фінансовими можливостями утримання сім'єю студента в тому чи іншому населеному пункті, до того ж доволі часто в комплексі із видатками на оплату навчання у випадку вибору комерційної форми освіти. Адже, для прикладу, на теперішній час утримання іногороднього студента в Києві, де, без сумніву, сконцентровано кращі викладацькі кадри та провідні навчальні заклади, будьмо відверті, не під силу не те що сім'ї середнього достатку, а навіть добре фінансово забезпеченій. Як, до речі, і складно утримувати сім'ям віддалених районів та населених пунктів регіонів, де рівень доходів членів родин зрідка сягає заледве прожиткового мінімуму, студентів у обласних центрах та великих містах.

Тому не розраховані чи скалькульовані закладом освіти його видатки на провадження навчального процесу повинні бути основою встановлення ним вартості оплати студентами навчання, а дані моніторингу потенційно можливих споживачів освітніх послуг в регіоні стосовно їх фінансової спроможності в оплаті набуття освіти, у визначенні готовності членів сімей саме цього регіону на самопожертву, інколи болісне обмеження сімейного бюджету заради набуття одним із членів родини якісної освіти. Адже давно відомий жартишливий вислів, що не собівартість є визначальною у встановленні ціни на товар чи послугу, а ті кошти, які споживачі готові, а в даному випадку спроможні, за них заплатити.

В загальному виразі сприйнятні для середньостатичної сім'ї того чи іншого регіону видатки на здобуття її членами освіти можуть бути визначені із залежності

$$K_c = \left[\sum_{a=1}^a \Pi - \sum_{b=1}^b K_1 \cdot A - \sum_{d=1}^d K_2 \cdot A \right] (1 - K_H) N, \quad (1)$$

де $\sum_{a=1}^a \Pi = a\Pi_1 + m\Pi_2 + \Pi_3$ — річний сумарний дохід середньостатичної сім'ї регіону,

Π_1 — середньостатична заробітна плата мешканця регіону,

Π_2 — уопосередкований обсяг пенсійного забезпечення в аналізованому регіоні,

$\Pi_3 = K_\partial \cdot \Pi_1$ — додаткові надходження сім'ї від провадження господарської діяльності, наприклад, ведення підсобного господарства, додаткових приробітків тощо,

$K_\partial = 0,1 \div 0,3$ — коефіцієнт додаткових надходжень до сімейного бюджету.

Тут і далі позначено середньостатистичні дані для сімей аналізованого регіону, зокрема

a — кількість працездатних осіб,

m — кількість осіб пенсійного віку,

d — кількість осіб, що набувають освіти,

$n = a + m + d$ — кількість членів сім'ї,

$b = n - d = a + m$ — кількість членів сім'ї без врахування осіб, що навчаються,

A — прожитковий мінімум громадян,

K_1 — коефіцієнт зміни прожиткового мінімуму для аналізованого регіону,

K_2 — коефіцієнт додаткових витрат на утримання осіб, що навчаються,

$K_H = \frac{\Phi_3}{\Phi_6}$ — коефіцієнт заощаджень сімейного бюджету,

де Φ_3 — частка сімейного бюджету, скерована у фонд заощадження для набуття освіти,

Φ_6 — бюджет сім'ї,

N — кількість років навчання для здобуття повноцінної освіти.

Переважає більшість із наведених в залежності (1) даних для конкретних регіонів чи населених пунктів відомі із доступних щоквартальних звітів обласних та районних відділів статистики, служб соціального забезпечення та центрів зайнятості населення, а також даних останніх переписів населення.

Так для прикладу, для Коломийсько-Косівського регіону станом на середину 2006 року застосовані в залежності (1) складники мають наступні значення:

– середньомісячні обсяги доходів та пенсійного забезпечення відповідно

$\Pi_1 = 500$ грн. та $\Pi_2 = 250$ грн., розмір прожиткового мінімуму $A = 465$ грн., $n = 5$, $b = 4$, $m = 2$, $a = 1$, $d = 1$, $K_\partial = 0,3$, $K_1 = 0,5$, $K_2 = 1,1$, $K_H = 0,5$.

На відміну від цього, для мешканців обласних центрів Західної України $\Pi_1 = 650$ грн., $\Pi_2 = 360$ грн., $K_\partial = 0,15$; $K_1 = 0,66$; $K_2 = 1,25$; $K_H = 0,66$; $n = 4$; $b = 3$; $m = 1$; $a = 2$; $d = 1$. При схожих значеннях сімейних складів для Києва та міст промислово розвинутих Східних регіонів України — $\Pi_1 = 1000$ грн., $\Pi_2 = 400$ грн., $K_\partial = 0,1$; $K_1 = 0,1$; $K_2 = 1,3$; $K_H = 0,75$; $n = 4$; $b = 3$; $m = 1$; $a = 2$; $d = 1$.

Поетапне нарощення коефіцієнта K_H заощаджень сімейного бюджету в схемі село (районне містечко) – місто – обласний центр тут пояснюється збільшенням фінансових потреб сімей по мірі зростання чисельності мешканців населених пунктів на придбання в майбутньому предметів побуту, житла для дітей, транспортних видатків та комунальних послуг тощо, які тим більші, чим чисельніші міста. Аналогічно, але в протилежній бік зменшення в цій схемі видозмінюється і коефіцієнт K_∂ додаткових надходжень до сімейного бюджету. І це закономірно, адже не порівняти доходи від натурального приватного господарства

сімей в селі (городина, птахівництво, тваринництво тощо) із, скажімо, додатковим поповненням сімейного столу завдяки дачній чи присадибній ділянці мешканцями міст. Схожа ситуація і із збільшенням коефіцієнта K_2 додаткових видатків на утримання студента по мірі наростання статусу та чисельності мешканців міст, де розташовані навчальні заклади.

Математично спрощена для зручності користування та із підстановкою визнаних на середину 2006 року обсягів оплати праці і встановлених урядом розмірів пенсійного забезпечення та прожиткового мінімуму залежність (1) набуває виду (2).

$$K_c = n_I \left\{ \left[(1 + K_\partial) a \cdot P_1 + P_2 \cdot m \right] - A \cdot K_1 \left(b + \frac{K_2}{K_1} \right) \right\} \times (1 + K_\partial) =$$

$$= 12 \left[(1,15 \cdot a \cdot P_1 + 360 \cdot m) - 465 \cdot K_1 \left(n - 1 + \frac{1,25}{K_1} \right) \right] \times (1 - K_H) \times N \quad (2)$$

Тут прийнято:

$n_I = 12$ — кількість місяців у році;

$K_\partial = 0,15$ — упереджений коефіцієнт додаткових надходжень до сімейного бюджету;

$P_2 = 260$ грн. — обсяг пенсійного забезпечення;

$A = 465$ грн. — визнаний на вказаний період прожитковий мінімум;

$K_2 = 1,25$ — коефіцієнт додаткових витрат на утримання студента;

$b = n - d = n - 1$, де $d = 1$ — кількість студентів у складі сім'ї.

Коефіцієнт K_1 змін прожиткового мінімуму тут враховує співвідношення реального власного аналізованому регіону відношення прожиткового мінімуму A_p до декларованого державою A . В реаліях навіть для мешканців Східної України та великих міст, де обсяги заробітної плати понад 1000 гривень, $K_1 = \frac{A_p}{A} < 1$, не кажучи вже про жителів сіл та дрібних населених пунктів, де він переважно зaledве сягає $K_1 = 0,5$.

Для прикладу наведено табличні дані сприйнятних для сімей України річних видатків на набуття їх членами освіти. Дані розраховано за залежністю (2) для значень заробітної плати мешканців регіонів $P_1 = 700$ грн., різних кількісних та якісних складів сімей (n , b , a та m), коефіцієнтів змін прожиткового мінімуму K_1 та заощадження сімейного бюджету K_H .

Аналіз залежності (2) відображає, що в сім'ях із трьох осіб ($n = 3$) при рівні оплати праці $P_1 = 500$ грн. тільки за наявності двох осіб із сталим місцем праці та за доволі суворих обмежень членів сім'ї у видатках до половини прожиткового мінімуму ($K_1 = 0,5$) можливе інвестування на освітні послуги біля 1,5 тис. грн. в рік, до того ж за умови обмежень коефіцієнта заощадження сімейного бюджету до мінімально допустимого значення $K_H = 0,5$. За всіх інших передумов, в тому числі і лише одного працюючого в сім'ї, двох дітей чи однієї особи пенсійного віку, бодай мінімально необхідної для набуття

Таблиця.

Визначення купівельної спроможності громадян на освітні послуги ВНЗ

№ з/п	Обсяг доходів в Π_1 (опосередкована заробітня плата) мешканця регіону, грн	Середньостатистична кількість членів сім'ї в регіоні $n=a+m+d$, осіб				Кількість працюючих членів в сім'ї a , осіб		Кількість пенсійного віку членів в сім'ї m , осіб		Коефіцієнт заощадження сімейного бюджету K_m		Сприйнятний для м'яких видатків на освіту K_s за значень коефіцієнта зміни прожиткового мінімуму K_1		
		$n=3$	$n=4$	$n=5$		$a=1$	$a=2$	$m=1$	$m=2$	$K_m=0,75$	$K_m=0,67$	$K_1=1$	$K_1=0,75$	$K_1=0,5$
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	700	3	3		1				0,75	0,67		-1038,75	472,5	1228,125
2	700	3	3		1					0,67		-1371,15	623,7	1621,125
3	700	3	3		1						0,5	-2077,5	945	2456,25
4	700	3	3			2	0		0,75	0,67		296,25	1807,5	2563,125
5	700	3	3			2	0			0,67		391,05	2385,9	3383,325
6	700	3	3			2	0				0,5	592,5	3615	5126,25
7	700			4	1				0,75	0,67		-2433,75	-457,5	530,625
8	700		4	4	1					0,67		-3212,55	-603,9	700,425
9	700		4	4	1						0,5	-4867,5	-915	1061,25
10	700		4	4	1			2	0,75	0,67		-1353,75	622,5	1610,625
11	700		4	4	1			2		0,67		-1786,95	821,7	2126,025
12	700		4	4	1			2			0,5	-2707,5	1245	3221,25
13	700		4	4					0,75			-18,75	1957,5	2945,625
14	700		4	4						0,67		-24,75	2583,9	3888,225
15	700		4	4		2					0,5	-37,5	3915	5891,25
16	700			5	1				0,75			-3828,75	-1387,5	-166,875
17	700			5	1					0,67		-5053,95	-1831,5	-220,275
18	700			5	1						0,5	-7657,5	-2775	-333,75
19	700			5		2			0,75			-1413,75	1027,5	2248,125
20	700			5		2				0,67		-1866,15	1356,3	2967,525
21	700			5		2					0,5	-2827,5	2055	4496,25
22	700			5		2		2	0,75	0,67		-333,75	2107,5	3328,125
23	700			5		2				0,67		-440,55	2781,9	4393,125
24	700			5		2					0,5	-667,5	4215	6656,25
25	700			5	1			2	0,75			-2748,75	-307,5	913,125
26	700			5	1			2		0,67		-3628,35	-405,9	1205,325
27	700			5	1			2			0,5	-5497,5	-615	1826,25

освіти суми в обсязі 1,5 тис. грн. накопити не вдасться. Підкреслимо, що мова тут іде не про окремі, в тому числі і добре фінансово забезпечені, сім'ї, а про упосередковані, так би мовити, середньостатистичні.

За аналогічних умов для сім'ї із трьох осіб за збільшення доходів працюючих до $\Pi_1 = 600$ грн. кошти на набуття освіти понад мінімальну в обсязі 1,5 тис. грн. суму можуть бути накопиченні і за наявності в складі сім'ї однієї особи пенсійного віку, правда, все ще за мінімальних $K_n = 0,5$ та $K_1 = 0,5$. Тут ситуація значно покращується при двох працюючих в сім'ї ($a = 2$), де вже навіть за обмеження прожиткового мінімуму до $\frac{2}{3}A$, тобто $K_1 = 0,75$, можливе накопичення до 2,2 тисяч гривень на освіту.

За обсягу місячної заробітної плати $\Pi_1 = 700$ грн. (див. таблицю) на кожного працюючого члена сім'ї із трьох осіб практично за будь-якого співвідношення працюючі – пенсіонери – студенти за коефіцієнта пониження прожиткового мінімуму $K_1 = 0,5$ постає реальним накопичення коштів на освіту в обсязі від 1,5 до 5 тис. грн. залежно від конкретних умов та співвідношень (кількість працюючих a , значення коефіцієнта K_n заощадження сімейного бюджету тощо). Тут вже навіть для доволі сприятливого значення $K_1 = 0,75$ при двох працюючих членах сім'ї від 1,8 до 3,6 тис. грн. можна інвестувати на здобуття освіти.

Зрозуміло, що ще сприятливішою для сімейного бюджету є ситуація при обсязі заробітної плати $\Pi_1 = 800$ грн. та вище. Так, при $\Pi_1 = 800$ грн. і двох працюючих ($a = 2$) від 2,5 до 5 тис. грн. можна скерувати на набуття освіти навіть за повного споживання всіма членами сім'ї коштів прожиткового мінімуму, тобто $K_1 = 1$. При двох працюючих ($a = 2$) і $\Pi_1 = 900$ грн. ця ситуація вже можлива для всіх аналізованих значень K_n , а діапазон обсягів «освітніх» коштів тут коливається від 1,5 тис. грн. ($a = 1$; $m = 1$; $K_n = 0,67$; $K_1 = 0,75$) до 7,8 тис. грн., де $a = 2$; $m = 0$; $K_n = 0,5$; $K_1 = 0,5$.

За обсягу заробітної плати $\Pi_1 = 1000$ грн. і вище формування сімейного «освітнього» фонду можливе практично за всіх аналізованих передумов, окрім випадку $a = 1$; $m = 1$ та $K_1 = 1$, сягаючи максимуму $K_c = 9,2$ тис. грн. при $a = 2$; $m = 0$; $K_n = 0,5$; $K_1 = 0,5$.

Звичайно, кількісний склад сімей із трьох осіб, одна з котрих студентського віку, не є достатньо розповсюдженим в Україні. Ця ситуація більшою мірою властива мешканцям великих міст. А найтипівішими для України є сім'ї із чотирьох осіб ($n = 4$) і можливі комбінації за схемою працюючі (a) – пенсіонери (m) – студент (d) тут наступні: ($a = 1$) – ($m = 1$) – ($d = 1$) — одна працездатна особа тут без сталого місця праці; ($a = 1$) – ($m = 2$) – ($d = 1$); ($a = 2$) – ($m = 1$) – ($d = 1$). При одному працюючому членові сім'ї ($a = 1$) можливість формування сімейного «освітнього» фонду тут появляється лише за умов заробітної плати Π_1 понад 800 грн., пенсійного забезпечення двох членів сім'ї та коефіцієнта пониження прожиткового мінімуму $K_1 = 0,75$. За зменшення значень коефіцієнта K_1 до мінімально допустимої величини 0,5 при $a = 1$ і $m = 2$ можливість накопичення коштів на здобуття освіти тут появляється і при $\Pi_1 = 500$ грн. та $K_n = 0,5$. Ситуація значно

покращується за наявності в складі сім'ї двох працюючих ($a = 2$) та однієї особи із пенсійним забезпеченням ($m = 1$). Тут можливість формування «освітнього» фонду появляється за всіх комбінацій K_n та діапазону досліджуваних значень Π_1 навіть за найнесприятливішого $K_1 = 0,5$. Максимально можлива сума накопичень на здобуття освіти тут сягає $K_c = 10$ тис. грн. при $\Pi_1 = 1000$ грн.; $a = 2$; $m = 1$; $K_n = K_1 = 0,5$.

Доволі розповсюдженою для сімей Західної України, особливо сільських територій, є і наявність п'яти осіб в їх складі. Можливі комбінації за схемою працюючі – пенсіонери – студент тут наступні:

$$(a = 1) - (m = 1) - (d = 1); \quad (a = 1) - (m = 2) - (d = 1); \quad (a = 2) - (m = 1) - (d = 1); \\ (a = 2) - (m = 2) - (d = 1).$$

Найсприятливішою з огляду на формування сімейного «освітнього» фонду, тут є ситуація за наявністю двох працюючих ($a = 2$) та двох осіб із пенсійним забезпеченням ($m = 2$). Тут вже навіть за доволі незначного обсягу заробітної плати $\Pi_1 = 500$ грн. та коефіцієнта обмеження прожиткового мінімуму $K_1 = 0,5$ можливе заощадження коштів на освіту в обсязі від 2 тис. грн. при коефіцієнті $K_n = 0,75$ та до 4 тис. грн. при $K_n = 0,5$. За коефіцієнта $K_1 = 0,75$ така можливість тут появляється при обсязі заробітної плати $\Pi_1 = 600$ грн. Як і у випадку сім'ї із чотирьох осіб, максимально можлива сума накопичення тут не перевищує 11 тис. грн. при досліджуваному діапазоні змін заробітної плати.

Дещо складнішою та все ж доволі сприйнятною є ситуація за схеми $(a = 2) - (m = 1) - (d = 1)$, тобто дві працюючі особи ($a = 2$) і одна із пенсійним забезпеченням ($m = 1$). Це трапляється, наприклад, якщо у сім'ї із п'яти осіб окрім студента є ще одна дитина шкільного чи дошкільного віку. За коефіцієнта $K_1 = 0,5$ формування «освітнього» фонду тут можливе починаючи від обсягів заробітної плати від $\Pi_1 = 600$ грн., сягаючи свого максимуму $K_c = 8,5$ тис. грн. при $\Pi_1 = 1000$ грн., а за коефіцієнта $K_1 = 0,75$ — від $\Pi_1 = 800$ грн.

Значно гіршою, якщо не сказати безнадійною, тут є ситуація наявності в сім'ї із п'яти осіб лише одного працюючого ($a = 1$). За жодних обставин, навіть надзорстких самообмежень членів сім'ї, тобто при $K_1 = K_n = 0,5$, не зважаючи навіть на високу за теперішніми мірками заробітну плату $\Pi_1 = 1000$ грн., накопичити необхідні для здобуття освіти кошти сім'ї, на жаль, не вдасться.

Таким чином, розрахувавши за залежністю (1) на підставі статистичних даних про характерні для аналізованого регіону чи населеного пункту обсяги заробітної плати, пенсійного забезпечення населення, кількісного складу сімей тощо, обсяги прийнятних для мешканців коштів на здобуття освіти, можна визначити рекомендовану для освітнього закладу орієнтовну вартість пропонованих ним освітніх послуг. Так, для Коломийсько-Косівського та схожих із ним сільськогосподарських регіонів (Рахівсько-Тячівського, Ковель-Камінь-Каширського тощо), де основні аналізовані чинни-

ки набувають значень $n = 5$, $a = 2$, $m = 1$, $\Pi_1 = 500$ грн., $K_1 = K_n = 0,5$, річна вартість освітніх послуг, будучи зорієнтованою на купівельну спроможність споживачів, не повинна перевищувати $K_c = 1,7$ тис. грн. Для регіонів індустрійно-промислового спрямування, таких як Дрогобицько-Стрийський, Червоноградсько-Нововолинський, Кузнецовсько-Сарнівський, Шепетівсь-

кий тощо, де $n = 4, a = 1, m = 2, P_1 = 700 \text{ грн.}, K_I = 0,5; K_H = 0,67$ відповідно $K_C = 2,1 \text{ тис. грн.}$ Для великих міст та обласних центрів Західної України, де переважно $n = 4, a = 2, m = 1, P_1 = 900 \text{ грн.}, K_I = 0,75, K_H = 0,67$ — $K_C = 3,3...4,4 \text{ тис. грн.}$ Для потужно індустріально розвинутих міст Східної України та Києва, де $n = 3, a = 2, P_1 = 1000...1250 \text{ грн.}, K_I = 0,75; K_H = 0,75$ відповідно $K_C = 3,8...7,7 \text{ тис. грн.}$

На рисунку 1 наведено побудовану за розрахунковими залежностями (1) та (2) номограму визначення купівельної спроможності користувачів освітніх послуг. У номограмі враховано всі можливі значення аналізованих складників розрахункових залежностей. У наслідок цього вона дозволяє без здійснення трудомістких розрахунків бодай наближено визначити закладам освіти сприйнятну для регіону їх розташування вартість (ціну) пропонованих ними освітніх послуг.

Отже, визначивши за залежністю (2) купівельну спроможність K_C мешканців регіону, в якому розташований освітній заклад, на пропоновані ним освітні послуги та розрахувавши його видатки B_H на провадження освітнього процесу, на підставі їх порівняння кінцево приймають рішення щодо доцільності запровадження того чи іншого напрямку підготовки, спеціальності чи спеціалізації та вартості (ціни) навчання студентів на цих напрямках підготовки. Зрозуміло, що за ситуації $B_H \gg K_C$, тобто коли вартість навчання суттєво перевищує спроможність мешканців регіону щодо її оплати, запровадження нового напрямку підготовки через брак платоспроможних абітурієнтів може бути збитковим для ВНЗ і на даному етапі соціального розвитку суспільства закладові освіти, мабуть, слід від цього відмовитися. Такі непоодинокі випадки цілком можливі за умов значних видатків ВНЗ на матеріально-технічне забезпечення запроваджуваних нових напрямів підготовки. Наприклад, технічних спеціальностей напрямів інженерної механіки, транспортних, будівельних тощо, де вартість лабораторно-дослідного устаткування (верстатів, нагрівних печей, транспортних засобів, устаткування лабораторій фізики металів та опору матеріалів тощо) сягає не те що десятків, а сотень тисяч і подекуди мільйонів гривень.

Якщо ж видатки нижчі за купівельну спроможність чи рівні їй, тобто $K_C \geq B_H$ цілком доречно запровадження у ВНЗ нових напрямів підготовки, якщо, звичайно, МОН України надасть на це ліцензію. Вартість (ціну) навчання у цьому випадку призначають із залежності:

$$C_H = B_H \cdot \left(1 + \frac{r}{100}\right) \leq K_C, \quad (3)$$

де r — планована закладом освіти рентабельність освітніх послуг.

Дана методика дозволяє бодай у першому наближенні закладам освіти визначити купівельну спроможність контингенту потенційно можливих користувачів своїх освітніх послуг. В подальшому саме вона буде основою кінцевого встановлення ВНЗ сприйнятної для населення вартості навчання студентів. Однозначно, при цьому, неодмінно повинні бути врахованими видатки закладу освіти на провадження навчального процесу. І тільки порівняння цих двох величин — видатків на провадження конкретним закладом освіти навчального процесу та купівельної спроможності потенційних споживачів освітніх послуг (а, переважно, це мешканці навколишнього регіону чи регіонів, де облаштовано аналізований навчальний заклад), і буде основою та передумовою об'єктивного встановлення ВНЗ вартості навчання студентів. При цьому, видатки на провадження навчального процесу тут доречно не диференціювати за окремими спеціальностями чи напрямками підготовки, а узагальнювати для закладу освіти в цілому. Це дозволить більш-менш рівномірно розподілити кошти бюджету ВНЗ між “престижними” і “менш престижними” на даний період часу та суспільного розвитку напрямками підготовки, формуючи в обох випадках їх належне матеріально-технічне та методичне забезпечення як основу якісної побудови навчального процесу. Поняття “модні”, “пре-

стижні”, “перспективні” спеціальності чи спеціалізації якщо і можуть використовуватись, то виключно в середовищі теперішніх чи майбутніх споживачів освітніх послуг — батьків, дітей-абітурієнтів, зацікавлених фізичних чи юридичних осіб тощо. Для безпосередньо самого закладу освіти ситуація штучного поділу спеціальностей підготовки на “престижні”, “прибуткові”, “малоприбуткові” тощо не тільки не допустима, а і згубна. Адже, як свідчить життєвий досвід, “малоприбуткові та малопрестижні” для закладу освіти спеціальності і фінансуються за горезвісним “залишковим принципом”, що неодмінно дається взнаки, перш за все, на їх матеріально-технічному забезпеченні. Це, своєю чергою, відбивається на якості освіти, а погіршення якості підготовки на окремих спеціальностях не тільки знеславлює ці напрями підготовки, а і надає відчутного удару по конкурентоспроможності ВНЗ в цілому. Це та “ложка дьогтю” що неодмінно відчується за рік-два користувачами освітніх послуг і знеславлюватиме заклад освіти. То ж або в освітньому закладі для керівництва, власників, адміністрації всі існуючі напрями підготовки вагомі та рівнозначні за своїм фінансовим, матеріально-технічним та методичним забезпеченням допоки вони існують в переліку пропонованих ними освітніх послуг, або ж малоперспективні з погляду споживчого попиту повинні бути закриті (може і на нетривалий період часу), а на їх місце, по можливості, запроваджені інші більш перспективні та необхідні мешканцям регіону.

Саме ці міркування мають бути покладеними в основу при визначенні видатків ВНЗ на провадження освітнього процесу, тобто аналізуватись повинні не особні видатки на підготовку за окремими спеціальностями чи спеціалізаціями, а для закладу освіти в цілому. Так само, як і прибутки від запровадження нових освітніх послуг, напрямів підготовки чи будь-якого іншого різновиду діяльності.

Коли порівняти реальні значення видатків ВНЗ на провадження навчального процесу із купівельною спроможністю населення щодо набуття освіти (залежність 2), наочно видно, що тільки доволі обмежений контингент сімей із високим (понад 700-800 грн. на кожного працюючого) рівнем доходів спроможний самотужки фінансувати освіту своїх дітей. Переважна ж більшість сімей, особливо посеред мешканців сільськогосподарських регіонів, через брак коштів або ж змушені надмірно обмежувати свої потреби, в тому числі і споживчі, що є великою шкодою для здоров'я нації, або ж вдовольняти завідомо менш якісною, проте через нижчу вартість, фінансово доступною для них заочною чи дистанційною формами освіти. Прояви цієї соціальної несправедливості не лише порушують конституційні права громадян держави на здобуття освіти, а що не менш вагомо для успішного втілення задекларованого курсу на демократичний розвиток суспільства, збурюють в ньому прояви соціального невдоволення.

Сподівання на те, що проголошувані урядами країни заходи щодо майбутніх підвищень рівнів заробітної плати та пенсійного забезпечення покращать добробут мешканців і сприятимуть формуванню сімейних „освітніх” фондів абсолютно безпідставні. Адже, як і для переважної більшості виробничих галузей чи сфер послуг, в освітній сфері у собівартості готового продукту, тобто в наданих тих чи інших освітніх послугах, лівова частка (до 70-75%) припадає на заробітну плату професорсько-викладацького та допоміжного персоналів ВНЗ. Отже, зросте заробітна плата (доходи) населення — пропорційно збільшиться і зарплата працівників закладів освіти, а значить і видатки на провадження ними освітнього процесу, які безпосередньо формують вартість (ціну) надання освітніх послуг. Це не кажучи вже за невинне зростання вартості енергоносіїв. То ж коло замикається.

Вихід із цієї ситуації один — термінове запровадження державою політики кредитування малозабезпечених сімей з метою сприяння громадянам у набутті освіти.

Проф. Оболенська Т. Є. В своїй роботі [1] з цього приводу відзначає: „У розвинутих країнах основним джерелом реальної допомоги для малозабезпеченої молоді є кредит. Кредитування освіти здійснюється, як правило, у трьох основних формах — у формі комерційного (банківського) кредиту; державного (безвідсоткового) кредиту, що передбачає його поступове повернення; кредиту з поверненням залежно від реального прибутку після одержання диплому. Всі види кредиту базуються на відповідних державних гарантіях. У трансформаційному суспільстві, яким є Україна, гарантувати будь-що вельми складно, але аж ніяк не неможливо. Для цього потрібно передбачити лише один рядок у державному бюджеті.”

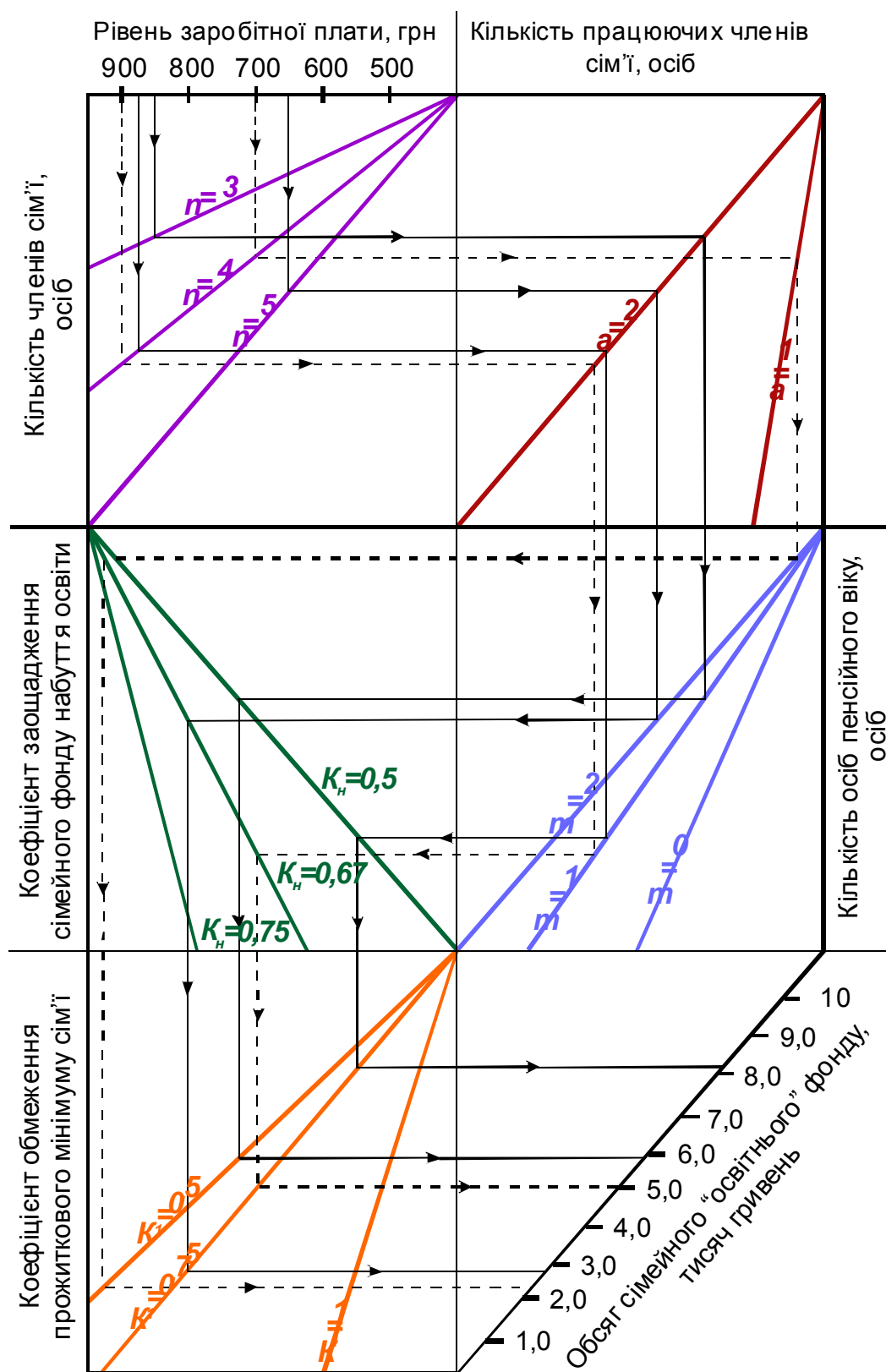

Рис. 1. Номограма визначення купівельної спроможності користувачів освітніх послуг

ВИСНОВКИ

Тож чітко окреслюються три аспекти, що в комплексному поєднанні дозволять успішно вирішити фінансову складову багатогранної проблеми надання освіти громадянам України:

- об'єктивне визначення спроможності громадян у формуванні сприйнятних для них сімейних «освітніх» фондів, обсяги яких не матимуть руйнівного впливу на сімейний бюджет, не обмежуватимуть споживчих можливостей та потреб членів сімей, завдаючи шкоди їх здоров'ю та моральних збитків;

- реальне визначення закладами освіти видатків на провадження навчального процесу підготовки за тими чи іншими напрямками і формування на цій основі вартості (ціни) надання освітніх послуг із запровадженням обмеженого, а можливо і контрольованого МОН України чи Антимонопольним комітетом показника рентабельності;

- широке запровадження за прикладом світової спільноти розвинутих держав кредитування освіти малозабезпеченої молоді із незначним відсотком довготривалого (не менше 10 років) повернення кредиту. До того ж, стимулюючи рівномірне наповнення різноманітних галузей діяльності та територій країни фахівцями із вищою освітою, бажана можливість покриття державою бодай частини обсягу кредиту чи хоч би відсотків по ньому за умови сумлінного виконання колишнім студентом своїх зобов'язань. Наприклад, добросовісного відпрацювання впродовж обумовленого контрактом терміну в межах від 3 до 5 років за місцем державного скерування тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Оболенська Т.Є. Маркетинг освітніх послуг: вітчизняний і зарубіжний досвід: Моногр. – К.: КНЕУ, 2001. – 208 с.

2. Вітренко Ю. Економічний механізм системи вищої освіти: напрями удосконалення // Вища школа – 2003. – № 1 – С. 37.